

Стеценко Б.С., к. е. н., доцент,
докторант кафедри фінансів
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

ГЕНЕЗА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНІ

Стеценко Б.С. Генеза інституціоналізації фінансової інфраструктури в Україні. У статті досліджуються питання, пов'язані з інституціоналізацією фінансової інфраструктури в Україні. Встановлено домінуючі чинники, які визначили розвиток різноманітних фінансових інституцій у фінансовому господарстві нашої держави. Розкрито роль фінансових інституцій у фінансуванні промислового сектору вітчизняної економіки на сучасному етапі розвитку.

Ключові слова: фінансовий ринок, ринок фінансових послуг, фінансова інфраструктура, фінансові інституції, фінансові послуги.

Стеценко Б.С. Генезис институционализации финансовой инфраструктуры в Украине. В статье исследуются вопросы, связанные с институционализацией финансовой инфраструктуры в Украине. Установлены доминирующие факторы, которые определили развитие различных финансовых институций в финансовом хозяйстве нашей страны. Раскрыта роль финансовых институций в финансировании промышленного сектора отечественной экономики на современном этапе развития.

Ключевые слова: финансовый рынок, рынок финансовых услуг, финансовая инфраструктура, финансовые институции, финансовые услуги.

Stetsenko B.S. Genesis of institutionalization of financial infrastructure in Ukraine. The article deals with issues connected with institutionalization of financial infrastructure in Ukraine. The dominant factors that determine the development of different financial institutions in the financial activity of our state are established. The role of financial institutions in the financing of industrial sector of domestic economy at the modern stage is disclosed.

Key words: financial market, financial services market, financial infrastructure, financial institutions, financial services.

Постановка проблеми. Розвиток будь-якої держави значною мірою залежить від існування ефективного фінансового сектору. Зауважимо, що цей висновок стосується як найбільш потужних економік світу (зокрема, країн G-7), так і «транзитивних» економік, в яких відбувається активна трансформація, зокрема, фінансового господарства. Якщо аналізувати вдалі приклади економічних реформ на глобальному рівні, можна дійти беззаперечного висновку, що саме вдало використані фінансові важелі, представлені інструментарієм фінансової інфраструктури, можуть стати запорукою швидких та ефективних змін. Проте українська дійсність також дає підстави і для іншого висновку – непослідовність та фрагментарність державницьких підходів до розвитку фінансової інфраструктури однозначно призводить до мінімізації позитивних змін від реформ у фінансовому секторі. Зрозуміло, що така ситуація не є українським «ноу-хау», але гострота моменту, суттєві зовнішні виклики в поєднанні з внутрішніми негараздами фактично не залишають місяця для вибору – Україні конче необхідні швидкі та реальні реформи у фінансовому секторі. З цих позицій актуальним виглядає ретроспективний аналіз факторів, які зумовили сучасний стан фінансової інфраструктури в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку фінансової інфраструктури в Україні досліджувалися в роботах С. Бірюка, Г. Безбородової, С. Голубки, Т. Грищенко, В. Івахненко, В. Коломійця, Д. Леонова, С. Львовичкіна, В. Опаріна, В. Федосова та інших вчених. Водночас говорити про завершеність наукової дискусії у вказаному напрямі ще занадто рано, оскільки стрімкі зміни у вітчизняному фінансовому секторі у 2013–2016 рр. свідчать про необхідність докорінних змін, основною яких має бути виважений аналіз наявного досвіду.

Постановка завдання. Мета статті – визначити фактори, що обумовили сучасний стан фінансової інфраструктури в Україні та процеси її інституціоналізації; розкрити їх вплив на ефективність функціонування фінансового сектору в нашій державі.

Виклад основних результатів. Протягом всього періоду свого існування інституційна складова фінансової інфраструктури в Україні зазнавала суттєвих змін чи то під впливом суто ринкових факторів, чи то в результаті чергових спроб реформ з боку держави. В результаті станом на середину 2016 р. склалася ситуація, яка навряд чи може стати приводом для позитивних оцінок навіть для найбільш оптимістичних реформаторів (рис. 1).

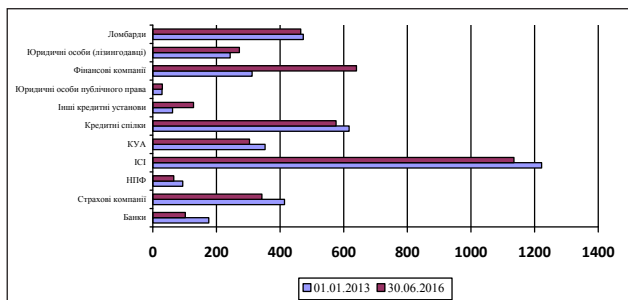

Рис. 1. Динаміка кількості інституцій у фінансовому секторі України у 2013–2016 рр., од.
Примітка: дані за 2016 р. – станом на кінець I півріччя
Джерело: складено автором за [1–4]

Дані рис. 1 яскраво свідчать про те, що 2013–2016 рр. сформували суттєві виклики для вітчизняного фінансового сектору, до яких значна кількість інституцій так і не змогла адаптувати свою діяльність. На нашу думку, найбільш показовими є такі тенденції:

1) суттєве зниження кількості банків, що стало результатом чи не найбільш руйнівної банківської кризи в Україні; зокрема, за три з половиною роки припинили своє існування 74 банки; результатами є суттєва недовіра як до самих банків, так і до Національного банку України, додатковий тиск на курс національної валюти, можливості політичних маніпуляцій на темі «ошукані вкладники», мінімізація каналів кредитування реального сектору економіки тощо;

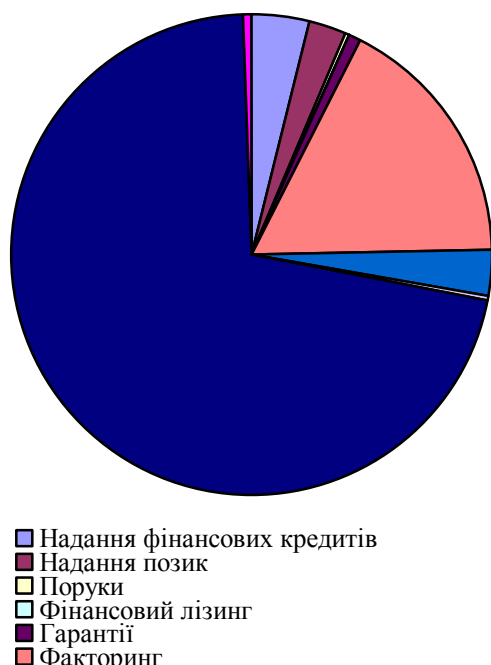

Рис. 2. Структура послуг, наданих фінансовими компаніями, крім послуг з управління фонду фінансування будівництва та фонду операцій з нерухомістю, станом на 30 червня 2016 р., млн. грн.

Джерело: складено автором за [3]

2) не менш складною є ситуація і в небанківському секторі економіки: кількість НПФ скоротилася з 94 од. до 66 од.; кількість ІСІ – з 1 222 до 1 135 од.; кількість страхових компаній – з 414 до 343 од.; кількість кредитних спілок – з 617 до 576 од.; в контексті оцінки виділених тенденцій зауважимо, що насамперед криза торкнулася тих фінансових інституцій, послуги яких орієнтовані на фізичних осіб, – банків, страхових компаній, кредитних спілок, НПФ та ІСІ; на нашу думку, щонайменше в середньостроковій перспективі це деструктивно впливатиме на оцінку діяльності фінансового сектору з боку домогосподарств та зменшуватиме їх інвестиційну активність на вказаних сегментах;

3) цілком природно, що в умовах занепаду банківської системи на ринку почався стрімкий розвиток фінансових інституцій, які можуть надавати послуги-замінники для банківських послуг; звернемо увагу на той факт, що за вказаний період більше ніж у 2 рази зросла кількість фінансових компаній, досить сталими є тенденції на ринку послуг ломбардів, лізингодавців, інших кредитних установ; фактично почали заповнюватися ринкові «ніші», активними учасниками яких ще донедавна були банки; водночас аналіз структури послуг фінансових компаній свідчить про те, що вони не здатні повною мірою замінити банки (рис. 2).

Про намагання фінансових компаній завоювати окремі сегменти ринку банківських послуг свідчить нарощування послуг з надання позик, порук, гарантій, факторингових операцій тощо. Водночас не можна оминати увагою той факт, що левову частку послуг фінансових компаній складають операції з переказу грошових коштів, а саме 71,4% від загального обсягу.

Аналізуючи загалом ситуацію, що склалася у вітчизняному фінансовому секторі, процеси інституціоналізації фінансової інфраструктури в Україні, можна виділити кілька важливих тенденцій.

1) Гегемонія банків протягом усього періоду розбудови економіки незалежної України. Тією чи іншою мірою вітчизняному банківському сектору

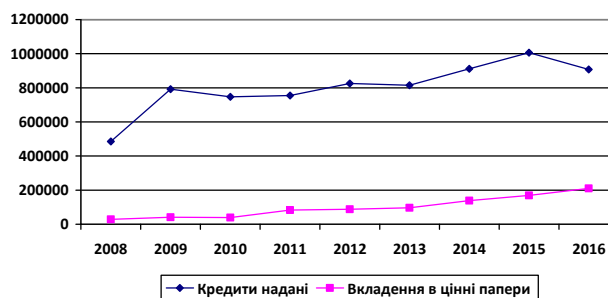

Рис. 3. Окремі характеристики кредитного та інвестиційного портфеля банків України у 2008–2016 рр.

Примітка: дані за 2016 р. – станом на кінець I півріччя
Джерело: складено автором за [1]

рові вдавалося адаптуватися навіть до найбільш несприятливих ринкових умов. Наприклад, в період гострої кризи 2013–2016 рр. активи банків зросли з 1 127,9 млрд. грн. до 1 254,4 млрд. грн. Для абсолютної більшості фізичних осіб банки були і залишаються єдиним доступним каналом інвестування наявних ресурсів (за допомогою банківських депозитів). Водночас основні канали фінансування банками вітчизняної економіки – кредитування та інвестиції в цінні папери – навряд чи можна назвати ефективними (рис. 3).

З рис. 3 видно, що у 2009–2015 рр. обсяги кредитування банками повільно, але зростали (незначне зниження за результатами 2013 р. було викликано цілком очевидними факторами політичного характеру). Водночас привертає увагу різке зниження виданих кредитів за перше півріччя 2016 р. – на 9,8%. Описані тенденції, на нашу думку, стали результатом впливу як зовнішніх (відносно банківської системи), так і внутрішніх факторів.

Зокрема, не слід забувати про те, що протягом багатьох років кредитна політика багатьох вітчизняних банків формувалася з врахуванням насамперед факторів доходності, а управління ризиками часто відходило на другий план. Більше того, надзвичайно велика кількість українських банків перебувала і перебуває в межах різноманітних «схем» провідних вітчизняних фінансово-промислових груп, що теж не сприяло якості кредитного портфеля. В результаті погіршення макроекономічних тенденцій об'єктивно призвело і до катастрофічного зростання кількості прострочених кредитів – з 1,3% у 2008 р. до 24,1% станом на 30 червня 2016 р.

2) Абсолютна неочевидність державної політики щодо розвитку фінансового сектору та окремих фінансових інституцій. Цілком явним є той факт, що за більше ніж два з половиною десятиліття розбудови економіки держава основну увагу приділяла банківському секторові. Це стосувалося і загальних підходів до розвитку, і впровадження різноманітних антикризових заходів. Без перебільшення показовою є в цьому контексті історія з ПАТ «Банк Михайлівський», для зниження напруги щодо вкладників якого було прийнято зміни в законодавстві [5]. Проблема полягає навіть не у тому, що заради врегулювання ситуації навколо одного з банків було прийнято спеціальний акт законодавства, ця ситуація скоріше негативно характеризує як систему банківського нагляду, так і взагалі модель державного регулювання економіки в Україні.

3) В контексті наведених у п. 2 положень абсолютно протилежними є тенденції, які стосуються державної підтримки небанківського сектору. В цій площині не можна як приклад не згадати ситуацію з впровадженням повноцінної пенсійної реформи. Зокрема, вже тривалий час не вдається запровадити накопичувальну систему, а популярність серед населення недержавних пенсійних фондів надзвичайно

низька. «Опіка» вкладників та позичальників банків не відображається на впровадженні аналогічних заходів, наприклад, на ринку послуг кредитних спілок.

4) Абсолютна більшість вітчизняних фінансових інституцій об'єктивно не зацікавлена в розвитку послуг для фізичних осіб – і через недостатність ресурсів у розпорядженні домогосподарств, і через недостатню привабливість такого роду послуг порівняно з обслуговуванням юридичних осіб.

Для прикладу наведемо такі дані, які характеризують стан окремих ринків фінансових послуг за результатами I півріччя 2016 р. [2–3]:

- валові страхові премії за договорами страхування життя в Україні складають лише 8,1% від усіх валових страхових премій, що свідчить про недостатню популярність накопичувального страхування;
- внески членів на депозитні рахунки кредитних спілок становлять лише 818,0 млн. грн.;
- пенсійні внески фізичних осіб до недержавних пенсійних фондів складають 83,0 млн. грн.;
- частка фізичних осіб-резидентів у вартості чистих активів венчурних ІСІ становить лише 6,9%.

5) Суттєва частина фінансових операцій та фінансових послуг інституцій фінансової інфраструктури в Україні об'єктивно орієнтована на реалізацію різноманітних «сірих» схем, які дають можливість, наприклад, «оптимізувати» податкові платежі. Загальновідомими є вказані проблеми, що сформовані на страховому ринку і призводять до масштабного виведення капіталу з України. За умови домінування на ринку спільного інвестування венчурних фондів складно говорити про наявність венчурного бізнесу в Україні на сучасному етапі.

Згідно з даними Держслужби статистики у структурі капітальних інвестицій за січень-червень 2016 р. переважають інвестиції в матеріальні активи, а саме 96,3% [6]. Надзвичайно низьким є використання потенціалу фінансових посередників на ринку корпоративних цінних паперів. Зокрема, вітчизняні страхові компанії інвестували в акції 8,86 млрд. грн., в корпоративні облігації – 526,2 млн. грн.; недержавні пенсійні фонди інвестували в акції тільки 25,9 млн. грн., в корпоративні облігації – 219,1 млн. грн.; для ІСІ аналогічні показники складають 29,6 млрд. грн. та 8,8 млрд. грн. [2–4]. Водночас вартість векселів у зведеному портфелі ІСІ складає більше 14 млрд. грн.

Висновки. Загалом оцінюючи процеси інституціоналізації фінансової інфраструктури в Україні, можна зробити такі висновки:

- чинна економічна криза підкреслила неповноцінні компоненти інституційної складової фінансової інфраструктури в Україні, а саме слабкий зв'язок з ринком індивідуальних заощаджень, функціонування цілого ряду «кептивних» фінансових інституцій, орієнтованих на реалізацію «оптимізаційних» схем, ігнорування інвестиційного потенціалу ринку корпоративних цінних паперів тощо;

– на сучасному етапі відбувається формування нового формату фінансової інфраструктури (як за кількісними, так і за якісними параметрами); водночас цей процес повинен відбуватися виключно з урахуванням можливостей держави за рахунок регуляторних заходів впливати на розвиток фінансового сектору;

– політика виключної підтримки банківського сегменту себе остаточно не виправдала і вимагає

перегляду; на наш погляд, більш дієвими будуть заходи, спрямовані на формування конкурентного середовища, яке б забезпечило розвиток множини різноманітних фінансових інституцій та широкого кола фінансових послуг та операцій;

– надзвичайно важливим завданням є переорієнтація фінансового сектору на інвестиційний напрям, який би дав змогу спрямувати додаткові ресурси у корпоративний сектор.

Список літератури:

1. Основні показники діяльності банків України // Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

2. Ринок у цифрах // Українська асоціація інвестиційного бізнесу. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uaib.com.ua>.

3. Огляд ринків // Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nfr.gov.ua>.

4. Фондовий ринок // НКЦПФР. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nssmc.gov.ua>.

5. Про внесення змін до деяких законів України щодо відшкодування фізичним особам через систему гарантування вкладів фізичних осіб шкоди, завданої зловживаннями у сфері банківських та інших фінансових послуг : Закон України від 15 листопада 2016 року № 1736-VIII.

6. Статистична інформація // Державна служба статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.